

УДК 327.5

*І. А. Єремєєва**кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук
Університету імені Альфреда Нобеля***АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МІЖНАРОДНОГО КОНФЛІКТУ**

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні відносини мають стійку тенденцію до посилення свого конфліктогенного потенціалу через ускладнення та збільшення кількості як класичних міжнародних, так і локальних та регіональних конфліктів. Велика кількість політичних, ідеологічних, соціально-економічних та інших конфліктів впливають на міжнародну систему в цілому, отримують реакцію суб'єктів міжнародних відносин або є об'єктом безпосереднього втручання міжнародного співтовариства. Розширення масштабів конфліктів в умовах глобалізації створює серйозну загрозу міжнародній системі у зв'язку з небезпекою воєнних та екологічних катастроф, збільшенням масштабів масових міграцій населення, дестабілізацією політичного розвитку окремих країн та регіонів.

Зростання числа внутрішніх та зовнішніх конфліктів та їх впливу на світову систему, різноманітність міжнародних акторів ускладнили процес врегулювання та попередження конфліктів та збільшили кількість його учасників. Загрози національній та міжнародній безпеці, викликані посиленням конфліктності сучасного світу, вимагають розробки механізмів урегулювання конфліктів в межах зовнішньої політики держав та рішень міжнародних організацій. Існування значної кількості інтерпретацій, оцінок конфліктів як явища світової політики ускладнює вибір методів вирішення конфліктів як його безпосередніми учасниками та міжнародним співтовариством, так і експертним середовищем.

Перетворення конфлікту на феномен сучасних міждержавних відносин актуалізує дослідження, пов'язані з визначенням сутнісних характеристик міжнародних конфліктів. Проблеми міжнародних конфліктів та криз посідають центральне місце в зарубіжних та вітчизняних політичних дослідженнях Е. Ньюмена [1], А. Рапопорта [3], Т. Сендлера [4], С.Я. Бескоровайного [7], І. Іжвіна [8], Є.Л. Стрельцова [12] та ін.

Метою статті є аналіз та узагальнення існуючих у сучасній політичній науці теоретичних підходів до сутнісних характеристик міжнародного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення міжнародного конфлікту, його природи та основних характеристик налічують численні варіанти в межах сучасних наукових підходів. Поняття «міжнародний конфлікт» одночасно набуває різних значень, з яких найбільш поширені: міжнародний спор; ситуація, що ескалує міжнародний спор; міжнародний збройний конфлікт або позначення ситуацій, основою яких виступають протиріччя між акторами міжнародних відносин. Американський дослідник А. Рапопорт зазначав, що створення загальної теорії конфлікту малоймовірно через те, що поняття конфлікту включає явища, що мають кардинально відмінні характеристики та підпорядковуються різним принципам [3, с. 70].

Проблематичність в уніфікації терміну міжнародного конфлікту пояснюється неоднозначністю його вживання та міждисциплінарним характером поняття конфлікт в цілому. У міжнародних відносинах дефініція «конфлікт» традиційно пов'язана з урегулюванням війн, спорів, зіткнень та інших розбіжностей між державами. У той же час міжнародний конфлікт не представляє собою унікальне явище, йому властиві характеристики, ідентичні іншим видам суспільних конфліктів.

Тенденції розвитку сучасного глобалізованого світу дозволяють констатувати зменшення числа міжнародних конфліктів, натомість актуалізується проблема внутрішніх конфліктів, що спровоковані зростанням сепаратизму, крайніми формами націоналізму та релігійного фундаменталізму, загрозами транснаціонального тероризму та міжнародної організованої злочинності. У той же час зростання активності міжнародного співтовариства в процесі глобалізації світової політики та економіки спричинило збільшення масштабів міжнародного втручання не тільки в міждержавні, але і у внутрішні конфлікти, з метою їх попередження, вирішення, сприяння постконфліктному будівництву. Таким чином, відбувається інтернаціоналізація внутрішніх конфліктів міжетнічного, соціально-економічного, політичного характеру. Подібні конфлікти отримують міжнародний вимір у випадку їх безпосереднього впливу на стабільність міжнародної системи, реакції з боку інших міжнародних акторів або втручання з боку міжнародних організацій.

У зв'язку із цим частина політологів (наприклад, К. Боулдинг, Р. Слайдер) не надають міжнародним конфліктам окремого визначення, вважаючи їх специфічною формою загальних процесів взаємодії між державами. Подібним чином оцінюються й надзвичайні події у внутрішньому житті держав, які можуть впливати на зовнішнє становище, в тому числі громадянські заворушення й війни, державні перевороти та військові загрози, повстання, партизанські дії [12, с. 229]. Прості інциденти, зокрема ізольовані випадки безпосереднього низької інтенсивності між переліченими вище суб'єктами конфлікту, не кваліфікуються як міжнародний конфлікт.

Визначення міжнародних конфліктів здійснюється на основі їх класифікації, яка має першочергове значення щодо вибору варіантів урегулювання конфліктів. Саме вибір способу розв'язання конфлікту часто слугує критерієм поділу спорів за участі міжнародних акторів на політичні та юридичні. Переважання політичних моментів дає підстави звертатися до дипломатичних методів або процедур міжнародного примирення, в той час як переважання юридичних – до міжнародного арбітражного або судового слухання. Враховуючи вищезазначене, а також те, що основою будь-якого міжнародного конфлікту є протилежні інтереси окремих акторів, конфлікт,

об'єктом якого є сфера міжнародних інтересів, завжди стосується політичних аспектів діяльності держави.

Як сучасна політична теорія, так і доктрина міжнародного права не пропонують чітких критеріїв щодо розмежування юридичних та політичних аспектів міжнародних конфліктів. Жоден документ міжнародного права не подає визначення політичного міжнародного спору, тоді як дефініція «юридичні спори» розкрита достатньо детально. Наприклад, Статут Міжнародного суду ООН до спорів юридичного характеру відносить такі, що стосуються договору, будь-яке питання міжнародного права, пов'язані з фактом порушення міжнародного зобов'язання або відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання (п. 2. ст. 36) [11].

Політичні конфлікти в системі міжнародних відносин традиційно вважаються найскладнішими через неоднозначність методів їх розв'язання, в той же час перебіг юридичних міжнародних спорів (як приклад – територіальні конфлікти) часто залежить від політичної кон'юнктури, яка стає визначальним чинником вирішення конфлікту, тобто юридичні засади вирішення конфлікту можуть підмінятися використанням фактору сили або іншими засобами впливу, що мають політичний характер.

Положення Статуту ООН дозволяють виділити дві категорії міжнародних конфліктів – такі, що загрожують міжнародному миру та безпеці та такі, що не мають ознак загрози [11]. Однак на практиці ООН не сформулювала загальних критеріїв для даної класифікації міжнародних конфліктів. Незважаючи на певну невизначеність, надання конфлікту категорії спору, що загрожує міжнародному миру та безпеці, автоматично підвищує увагу світової громадськості та забезпечує участь у процедурі вирішення конфлікту органів ООН.

За умов реальної загрози миру та безпеці в регіоні і світі в цілому ООН звертається до операцій з примушення до миру (peace enforcement operations), які передбачають залучення міжнародних збройних сил, що мають дозвіл застосовувати воєнну техніку не тільки задля самооборони, але і за прямим призначенням: знищення воєнних об'єктів, збройних угруповань і т.п. Операції з примушення до миру потребують чіткої санкції Ради Безпеки ООН та застосовуються з метою відновлення миру та безпеки в ситуаціях, коли через загрозу миру Рада Безпеки приймає рішення щодо активних дій.

Важливими класифікаційними критеріями міжнародних конфліктів є їх масштаби, визначення яких дає можливість оцінити межі конфлікту та адекватність зусиль щодо його розблокування. У залежності від масштабів конфлікти поділяються на генералізовані (мають тенденцію до залучення значної кількості країн-учасниць та переростання в глобальні світові конфлікти), регіональні, субрегіональні та обмежені конфлікти.

У залежності від форм та засобів, що використовують актори міжнародних відносин, або ступеню інтенсивності конфлікту виділяють мирні та збройні міжнародні конфлікти. Найчастіше термін «міжнародний конфлікт» супроводжується визначенням «збройний», таким чином позначається одна з найгостріших проблем міжнародних відносин. Український дослідник С.Я. Бескорований визначає міжнародний збройний конфлікт як збройну боротьбу між двома або декількома сторонами, що володіють міжнародною правосуб'єктністю, а

саме: суверенними державами, національно-визвольним рухом і метрополією, визнаною повсталого або воюючого стороною й відповідною державою [7, с. 122].

Сучасна характеристика міжнародного збройного конфлікту заснована на формулюваннях міжнародних правових документів середини ХХ ст. Зокрема, в Женевських конвенціях 1949 р. міжнародний збройний конфлікт визначається як оголошена війна або інший збройний конфлікт, що виникає між двома або більше сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Коментарій Міжнародного Червоного Хреста до Женевських конвенцій 1949 р. деталізує попереднє визначення міжнародного збройного конфлікту як «будь-яку розбіжність», що виникає між державами та супроводжується втручанням збройних сил, навіть якщо одна із сторін не визнає стану війни. При цьому тривалість та кількість жертв конфлікту не впливає на визначення його збройного характеру [2]. Для міжнародного збройного конфлікту визначальними є факт порушення державного суверенітету посередництвом збройного втручання та вихід конфлікту за межі окремої національної держави.

Традиційно міжнародний збройний конфлікт трактується як війна, що являє собою критичну стадію реалізації протиріч міжнародних акторів, насамперед держав та союзів держав. Сучасні дослідники відмовляються від використання терміну «війна» на користь поняття «міжнародний конфлікт». У даному випадку вживання терміну «війна» позначає ступінь інтенсивності збройних конфліктів. Війна як форма силового вирішення конфліктів найвищого ступеня інтенсивності має наступні критерії: систематичне застосування сили протягом певного часу; застосування у великому об'ємі збройних сил сторонами, що конфліктують; значні руйнування як наслідок конфлікту. Дослідники Л. Вилхелсем, Х. Стренд відносять міжнародний збройний конфлікт до категорії «війна», якщо його жертвами стали щонайменше 1000 людей на рік [6]. Поняття війна в загальноприйнятому розумінні часто застосовується в міжнародній політиці та журналістиці.

Міжнародні конфлікти характеризуються складним суб'єктним складом. Поняття міжнародного конфлікту застосовується не тільки до міждержавних конфліктів, але і до конфліктів між будь-якими акторами, що взаємодіють у системі міжнародних відносин. У другій половині ХХ ст. суб'єктний склад міжнародних конфліктів був доповнений народами, що ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів за здійснення свого права на самовизначення. В якості акторів сучасних міжнародних конфліктів задіяні повстанські угруповання, кримінальні банди, діаспора, етнічні партії, міжнародні організації, регулярні армії [1, с. 174].

Однією з тенденцій сучасних міжнародних відносин є набуття недержавними акторами можливостей високого рівня збройної боротьби, що раніше характеризувало тільки держави. Результатом стало переважання примусових дій та збройної боротьби як основних методів сучасної миротворчості. Враховуючи значну кількість учасників, сторонам міжнародного конфлікту досить складно досягти урегулювання.

Незважаючи на посилення позицій недержавних суб'єктів, держави залишаються домінуючими та най-

більш динамічними акторами сучасних міжнародних відносин.

Всебічне усвідомлення міжнародного конфлікту не уявляється можливим без визначення його причин. Зриви в урегулюванні конфліктів за участі міжнародних акторів часто обумовлені невірним або неповним розумінням справжніх цілей та інтересів його учасників.

До загальних причин міжнародних конфліктів належать: недосконалість людської природи, бідність та нерівність народів різних країн; соціально-економічний та політичний лад держави, рівень її культури і цивілізованості; невпорядкованість міжнародних стосунків. Практика міжнародних відносин свідчить, що в основі суперечності зрідка лежить якийсь один чинник. Джерелом суперечностей здебільшого є інтереси певних держав, економічних союзів, а також військово-політичних блоків. Предметом суперечностей часто є території та кордони, прагнення посісти домінуюче становище в регіоні, протистояння економічних, політичних інтересів країн, негативні етнічні стереотипи, релігійні протиріччя [10]. Перелічені вище конфліктоутворюючі чинники не є вичерпними, хоча сповна формують уявлення про мотивацію сторін міжнародного конфлікту.

Серед різноманітних підходів щодо причин міжнародних конфліктів доцільно виділити два основних підходи – структурний та системний. В межах першого – міжнародні конфлікти обумовлюються характером структури міжнародної системи. Прихильники системного підходу виводять міжнародні конфлікти з внутрішнього середовища системи міждержавних відносин.

Традиційними концепціями причин міжнародних конфліктів є економічні та територіальні. Американський політолог Тодд Сандлер зазначає, що територіальні спори та боротьба за ресурси є головними причинами як для громадянських війн, так і для міждержавних конфліктів [4, с. 724]. Так, частина держав залишають за собою право використовувати силу з метою захисту або анексії спірних територій, а одним із факторів успішного економічного розвитку залишається контроль над ключовими природними ресурсами.

Висновки. Незважаючи на набуття міжнародним конфліктом нових рис в умовах трансформації світової політики, його сутнісні характеристики в основному залишаються стійкими. Викладений вище матеріал дозволяє зробити висновок, що під час вивчення міжнародного конфлікту та визначення способів його розв'язання основними для аналізу характеристиками є: масштаб конфлікту, його інтенсивність та структура, мотивація сторін, ситуаційний контекст. Багатоманітність трактувань поняття міжнародного конфлікту є наслідком неоднозначного розуміння природи цього явища. Міжнародний збройний конфлікт є збройним протистоянням різноманітних суб'єктів міжнародних відносин – держав, національно-визвольних рухів, кримінальних угруповань та ін. Визначення предмету конфлікту та причин його виникнення є однією з умов його успішного вирішення. У сучасних міжнародних відносинах посилюється тенденція до розмивання відмінностей між внутрішніми та зовнішніми конфліктами, що засвідчує процес інтернаціоналізації внутрішніх конфліктів та їх переростання в міжнародні. Кожному типу міжнародного конфлікту властиві певні мирні засоби, матеріально-правові підстави та форми вирішення.

Література

1. Newman Edward. The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective Is Needed / Edward Newman // Security Dialogue. – 2004. – No 35. – P. 172–184.
2. Pictet J.S. (Ed.) Commentary on the Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. – ICRC, 1952. – [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/GC_1949-I.pdf.
3. Rapoport Anatol. Conflict in man-made environment / A. Rapoport / Anatol Rapoport. – Baltimore : Penguin Books, 1974. – 272 p.
4. Sandler Todd. Economic Analysis of Conflict / Todd Sandler // The Journal of Conflict Resolution. – 2000. – № 44(6). – P. 723–729.
5. Strand H., Wilhelmsen L., Gleditsch N.P. Armed Conflict Dataset Codebook. – [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.prio.no/cwp/armedconflict/old/v2_10/codebook_v2_1.pdf.
6. Vite Sylvain. Typology of armed conflicts in international humanitarian law / Sylvain Vite. – [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>.
7. Бескоровайний С.Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання / С.Я. Бескоровайний // Юридична наука. – 2014. – № 3. – С. 116–126.
8. Іжнін І. Проблема суверенітету і конфлікту у сучасних міжнародних відносинах / І. Іжнін // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2013. – Вип. 32. – С. 40–46.
9. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації / Г. Луцишин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – Вип. 26. – С. 128–133.
10. Політологія. Навч. посіб. для студентів, викладачів ВНЗ / За ред. М.П. Гетьманчука. – К., 2010. – 415 с.
11. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
12. Стрельцов Є.Л. Міжнародні конфлікти: спроба визначення / Є.Л. Стрельцов // Актуальні проблеми держави і права. – 2015. – Вип. 75. – С. 227–234.

Анотація

Єремєєва І. А. Актуальні проблеми визначення сутнісних характеристик міжнародного конфлікту. – Стаття.

Аналізуються підходи до визначення сутнісних характеристик міжнародних конфліктів у сучасній науці. Визначені критерії класифікації, охарактеризовані основні типи міжнародних конфліктів. Зазначена залежність вибору способів вирішення міжнародних конфліктів від їх типу. Обґрунтована тенденція інтернаціоналізації внутрішніх конфліктів у сучасних міжнародних відносинах. Акцентується зростання ролі недержавних акторів у міжнародних конфліктах. Особлива увага приділена аналізу природи збройного міжнародного конфлікту. Узагальнені основні підходи до визначення причин міжнародного конфлікту.

Ключові слова: міжнародний конфлікт, збройний конфлікт, війна, юридичний міжнародний спір, політичний міжнародний спір, ООН, урегулювання конфлікту, міжнародний актор.

Аннотация

Еремеева И. А. Актуальные проблемы определения сущностных характеристик международного конфликта. – Статья.

В статье анализируются подходы к определению сущностных характеристик международных конфликтов. Определены критерии классификации, охарактеризованы основные типы международных конфликтов. Отмечена зависимость выбора способа урегулирования конфликта от его типа. Обоснована тенденция интернационализации внутренних конфликтов в современных международных отношениях. Особое внимание уделено анализу природы вооруженного международного конфликта. Обобщены основные подходы к определению причин международного конфликта.

Ключевые слова: международный конфликт, вооруженный конфликт, война, юридический международный спор, политический международный спор, ООН, урегулирование конфликта, международный актор.

Summary

Yeremieieva I. A. Actual problems of determining the essential characteristics of an international conflict. – Article.

The article analyzes approaches to defining the essential characteristics of international conflicts in modern science. Criteria for classification and main types of international conflicts are described. The dependence of a choice of a way of settlement of the conflict on its type is determined. The author substantiates the tendency of the internationalization of internal conflicts in contemporary international relations. Particular attention is paid to the analysis of the nature of the armed international conflict. Basic approaches to determining the causes of international conflict are generalized.

Key words: international conflict, armed conflict, international actor, war, the international juridical dispute, political international dispute, UN, conflict resolution.